

Hadifogságban – itthon

Bognár Zalán:
Magyarok hadifogságban
Magyarországon.
Argumentum, Bp., 2010.

Vajon mikor ér véget a háború? – teheti fel az olvasó a kérdést, ha kezébe veszi Bognár Zalán közelmúltban megjelent kötetét. A válasz nyilván sokféle lehet, hiszen mondhatjuk azt, hogy a harcok befejeztével, a fegyverszünettel, a békekötéssel, a hadifoglyok hazatérével, a szerettek elvesztése okozta fájdalom emlékeztető enyhülésével, de bizonyára sok más megállapítás is a háború befejeztét jelentheti. Bognár Zalán könyvét olvasva úgy vélem, hogy sok tíz- és százezer honfitársunk számára a háború – jelen esetben a II. világháború – nem kevesek lelkében a magyar/magyarországi hadifoglyok hazatérével és emléküik megörökítésével fejeződött be.

A mindenkori háborúk jellegéből adódóan az egymással szemben álló felek hadifoglyokat ejtettek/ejtenek, akiknek „jogállásáról” különböző nemzetközi szerződések rendelkeztek – a XX. században már több is –, illetve rendelkeznek. Ezek a szerződések azonban a legtöbb esetben „sérülnek”. A fogolytartók szándékosan vagy a helyzetükből adódó lehetőségek, esetenként inkább lehetetlenségek miatt nem mindig tartják be az előírásokat, de arra is akad példa, hogy a szerződések előírásai szerint olyan személyek is hadifogságba kerülnek, akik arra jogilag „nem érdemesültek”.

A hadifoglyok elhelyezésére egykor a hadifoglytáborok szolgáltak. (A jelennel nem kívánok foglalkozni!) Ezek a táborok a legtöbb esetben az adott ország területén épültek, a II. világháborús gyakorlatot látva, nem egy esetben a hadifoglyok munkájával. Természetesen a fogságba esett emberek nem azonnal indultak a győztes ország területére, hanem időleges és ideiglenes táborok „álltak fel” ott, ahol a hadifoglyok éppen voltak. Így történt ez Magyarországon is. Az 1944–1945-ös esztendő magyarországi harcai során sok tízezer magyar, magyarországi katona került szovjet – és részben bolgár, illetve román – hadifogságba. Számukat növelték a polgári lakosok közül hadifogollyá „nyilvánított” személyek. Bognár Zalán, a Károli Gáspár Református Egyetem docense ezeknek a Magyarországon hadifogságba került emberek sorsával, szenvedésével foglalkozik. Olyan feladatra vállalkozott, amilyenre előtte senki: a Magyarországon létesített szovjet – őrzésüket tekintve bolgár és román – hadifoglytáborok történetét mutatja be.

Vállalása nem volt egyszerű: gondot okozott a kevés és nagyon sok helyütt rejtőzködő forrásanyag, a sok bizonytalan adat és az, hogy a szerző számára elérhetetlenek a szovjet – a bolgár és a román – források. Segített viszont a napjainkban oly kedvelt és nem egy esetben – e témában egyértelműen – megkerülhetetlen interjúzás, az „oral his-

tory”. Bognár Zalán élt és jól élt ezzel a módszerrel is. Egykori hadifoglyok százaival vette fel a kapcsolatot, és az interjúkból a legadatgazdagabbakat hasznosította, kiegészítve, finomítva velük a feltárt korabeli anyagokat.

Bognár Zalán munkáját olvasva megelevenedik előttünk a hadifoglytáborok magyarországi rendszere. A felügyelet, az őrzés, a mindennapi élet, az elszállítások, a ritkán előforduló csodával határos szabadulások és mindaz, ami a hadifoglyülethez hozzátartozik. A szerző érzékletesen mutatja be az Ideiglenes Nemzeti Kormányának a magyarországi hadifoglytáborokban sínylő sok tízezer hadifogly érdekében tett lépéseit. A kormány illetékesei, elsősorban a Honvédelmi Minisztérium igyekezett a győztes szovjet Vörös Hadsereg, illetve részben – vagy egészen? – a Belügyi Népbiztosság (a sokat emlegetett NKVD) felügyelete és őrzete alatt álló táborokból a hadifoglyokat „kimenteni”, de legalább sorsukon javítani. Ez a legtöbb esetben tábor- és parancsnokfüggő volt. Egységesen nem beszélhetünk arról, hogy a szovjet katonai (belügyi?) hatóságok engedékenyek lettek volna. A hadifogly az hadifogly, akinek a háborút lezáró békeszerződésig táborban kell maradnia, amelyben a Szovjetunió javára végzett munkával enyhíthet bűnein, hiszen azzal, hogy ellenségként rátört a Szovjetunióra, megbocsáthatatlan bünt követett el. A vezeklés formája pedig a szovjet államot újjáépítő munka lehet. Eddigi ismereteim szerint – amelyeket Bognár Zalán kötete csak megerősít – nem állhat messze az igazságtól fenti megállapításom.

Bognár Zalán könyve és annak szereplői hadifogságuk éveinek csak egy kis töredékét töltötték hazai földön. A magyarországi táborok alapvetően ideiglenesek voltak, ahonnan a „kiszállítás” elég gyorsan megindult. Addig azonban néha adódott lehetőség hozzájutni valami hazai hírhez, látogatáshoz (elvéve és ritkán) és éltető reményhez. Ha valaki Magyarország II. világháborús történetének teljes megismerésére törekszik, nem mellőzheti ezt a munkát. Megtudhatja belőle, hány hadifoglytábor működött és hol Magyarországon, milyen épületek váltak a fogság „színtereivé”, hány főt őriztek bennük, illetve hány tízezer fordultak meg ezekben a táborokban. Sopronkőhida, Cegléd, Baja, Győr, Gödöllő és a sort hosszan lehetne sorolni. Megannyi szenvedés és tragédia helyszínei. Egykori területükön az utókor számára téglába vésett üzenetek adnak hírt az egyes sorsokról, míg másutt emlékmű őrzi az elhunytak nevét.

Baján 1949. június 1-jén (!) avatták fel azt az emlékoszlopot, amely a közös sírba eltemetett, a közeli hadifoglytáborban elhunyt 1023 „embertársunk” emlékét őrzi.

Az emlékművek mellett a következetes történészi kutatómunka eredményként immár ez a szakmailag hiteles, megbízható kismonográfia is eligazítást nyújt a magyar múlt e szomorú fejezetében.

Szakály Sándor